

War crimes against civilian population

An Article by Damjan Kaurinović, President of the Appellate Court of BiH Brčko District

ABSTRACT

The incorporation of war crimes against civilians into the BiH criminal legislation implied at the same time that the country's international-legal and constitutional obligations were met. The BiH Criminal Code recognized the established methodology of international criminal acts, exempting crimes against peace, i.e. crimes of aggression. The Geneva Conventions for the Protection of War Victims (I-IV), dated 12 August 1949, with the Additional Protocols I-II, dated 8 June 1977 constitute the initial grounds for the criminalization of war crimes in domestic legislation. This paper offers an analysis of the key elements of war crimes against civilians with an emphasis on the perpetrator of a war crime, the time of commission, special circumstances under which the crime was committed, the object of protection, the act of commission, forms of culpability and non-application of statutory limitation to criminal prosecution, and the execution of a sentence. In addition, we provide explanations of the basic international-legal terms with the aim of providing a better understanding of the term "violation of the rules of international law" as an objective condition for criminalization of this crime.

OPENING REMARKS

War crimes against civilians are crimes referred to in Article 173 of the BiH Criminal Code¹ (hereinafter referred to as: BiH CC) and belong to the group of crimes against humanity and values protected by international law of Chapter XVII of the BiH CC. This chapter of the code refers to a heterogeneous group of crimes, the common characteristic of which is the protection of values protected by international law (national, ethnic, racial or religious group; humanity; fundamental rights of civilian population during war, armed conflict or occupation; cultural, historical and religious monuments; safety of international emblems; safety of aerial and sea traffic; protection from terrorist acts, etc.).

Having defined in its legislation certain violations of the rules of international law that represent criminal offenses, Bosnia and Herzegovina fulfilled both its international obligations in accordance with international conventions it has ratified, and, in some cases, a direct constitutional obligation. Namely, pursuant to Annex I of the BiH Constitution, the Convention for the Prevention and Punishment of Crime of Genocide (New York, 9 December 1948), as well as the Geneva Conventions for the Protection of War Victims I-IV (12 August 1949) with Additional Protocols I-II (8 June 1977), shall be incorporated into the Additional Agreement on Human Rights, which shall be applied in Bosnia and Herzegovina. However, it is evident that the BiH CC only partly recognizes

the structure of international crimes as stipulated by the Statute of the International Military Tribunal (London, 8 August 1945) and the Rome Statute of the International Criminal Court (Rome, 17 July 1998). Pursuant to Article 6 of the Statute of the International Military Tribunal, the following fall under the jurisdiction of the Tribunal: crimes against peace, war crimes and crimes against humanity. Understandably, the same classification of crimes is also stipulated by Article II of the Allied Control Council's

Law no. 10 on the punishment of persons guilty of war crimes, crimes against peace and against humanity (Berlin, 20 December 1945). Finally, the provisions of Article 5 (Crimes that fall under the jurisdiction of the Court) of the Rome Statute of the International Criminal Court determine the jurisdiction of that court over four types of crime: the crime of genocide, crimes against humanity, war crimes and crimes of aggression². For many reasons, the Rome Statute of the International Criminal Court is said to represent the future of international justice and the most significant event in the history of international humanitarian law.³

It remains unclear why, apart from the crime of genocide as the gravest crime against humanity, the legislator failed to include in this Chapter of the law the crime of aggressive war as the gravest crime against peace. There are international-legal and constitutional grounds for inclusion of the mentioned crime. The international-legal grounds are primarily set forth in Article 1 (Purposes and Principles) of the United Nation's Charter (San Francisco, 26 June 1945), which obliges states to preserve peace and security, remove any threats to peace and suppress acts of aggression and other violations of peace. In order to have a better understanding of the term aggressive war, one should bear in mind the Resolution of the UN General Assembly on the definition of aggression (New York, 14 December 1974), which in Article 1 under the term aggression defines the use of armed force by a state against the sovereignty, territorial integrity and political independence of another state. In accordance with Article 5 of the aforementioned Resolution, aggressive war is an international crime against international peace. Indirectly, the international-legal grounds for the introduction of aggressive war as a separate crime into the criminal legislation may also be the Convention for Pacific Settlement of International Disputes (I Hague Convention, The Hague, 18 October 1907), Manila Declaration on the Peaceful Settlement of International Disputes (Manila, 15 November 1982) and the Pact for the Renunciation of War (Kellogg-Briand Pact, Paris, 27 August 1928). The constitutional grounds for the incorporation of aggressive war into the domestic criminal legislation are set forth by Annex I of the BiH Constitution which is the source of the Additional Agreements on Human Rights including

the International Covenant on Civil and Political Rights (1966) and the facultative protocols (1966 and 1989). Namely, Article 20 of the International Covenant on Civil and Political rights demands that any war propaganda, hostility and violence be prohibited by the law.

With regard to Article 6 of the Statute of the International Military Tribunal, war crimes constitute violations of the laws and customs of war, which shall include, (but not be limited to): murder, ill-treatment or deportation to slave labor or for any other purpose of civilian population of or in occupied territory, murder or ill-treatment of prisoners of war or persons on the seas, killing of hostages, plunder of public or private property, wanton destruction of cities, towns or villages, or devastation not justified by military necessity, while Article II, Item (b) of Control Council Law No.10 on the punishment of persons guilty of war crimes, crimes against peace and against humanity, under the term war crimes means atrocities or offences against persons or property, constituting violations of the laws or customs of war, including but not limited to, murder, ill treatment or deportation to slave labour or for any other purpose of civilian population from occupied territory, murder or ill treatment of prisoners of war or persons on the seas, killing of hostages, plunder of public or private property, wanton destruction of cities, towns or villages, or devastation not justified by military necessity. With regard to Article 8 of the Rome Statute of the International Criminal Court war crimes mean grave breaches of the Geneva Conventions of 12 August 1949, as well as other grave violations of the laws

and customs applied during an international armed conflict.

International criminal law was formed on the basis of international law of war and experience from World War I, and particularly World War II. The legal framework mainly referred to setting the rules for waging a war. However, the experiences of World War II demanded a fuller protection of the civilian population, owing to the unprecedented number of civilian victims. According to some sources, during World War II, 15,000,000 civilians from the Soviet Union were killed, 5,700,000 Polish; 1,700,000 German; 470,000 French; 400,000 Greek; 62,000 British; and 1,300,000 Yugoslav civilians. In order to get a better understanding and correct interpretation of the major characteristics of this crime, it is necessary to know the rules of international law, particularly the contents of the Geneva Conventions (I-IV) for the protection of war victims of 12 August 1949, the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 and relating to the protection of the victims of international armed conflicts (Protocol I, 8 June 1977), the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 and relating to the protection of the victims of non-international armed conflicts (Protocol II, 8 June 1977), the Convention for the protection of cultural property in the event of armed conflict (The Hague, 14 May 1954), and the Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques (Geneva, 10 December 1976). The Geneva Conventions (I-IV) of 12 August 1949 are today regarded as part of customary international law and represent the initial grounds for establishing all war crimes, including war crimes against civilians from Article 173 of the BiH Criminal Code. Namely, all contracting parties are bound to take necessary measures and prescribe appropriate criminal sanctions in their national legislations against persons who committed, or who issued orders to commit any of the grave breaches of this Convention. The aforementioned obligation is not limited exclusively to grave breaches, but also includes taking the same measures with a view to suppressing other acts in violation of this Convention (see Articles 146 and 147 of the Geneva Convention (IV) on the protection of civilians during a war). It should be emphasized that the contracting parties can not be relieved independently or mutually from the aforementioned obligations. On the contrary, they are bound, at a request of the other side in a conflict, to open an inquiry into any aforementioned violation of the Convention, and if a violation is established, to remove and suppress it within the shortest period possible.

THE MAJOR ELEMENTS OF A CRIME

The perpetrator of a crime

The key elements of a crime indicate its blanket nature, referring to the rules of international law. The blanket nature of a crime is binding for the court as to creating an obligation to state all facts and circumstances that constitute elements of a criminal offence as well as to state specific provision/s of international law (Geneva Convention IV, i.e. Additional Protocols I and II) that prohibits specific *actus reus*. Naturally, the above mentioned obligation of the court also exists during the stage of drafting a verdict pronouncing the defendant guilty. The obligation requires full reasoning related to legal issues that encompass also violations of international law in the course of war, armed conflict or occupation. The perpetrator of a crime may be any person regardless of his/her capacity or citizenship (*delicta communia*)⁴. As a rule it is a person who is a member of a military, political or administrative organization of a party to a conflict⁵ Of course, this most often concerns persons who are directly involved in war operations, i.e. armed conflict or the preservation of authority in the occupied territory, and it depends on these very persons whether there will be any violation of the rules of international law or not. On the other hand, an order may be issued only by a person who in a certain case

has the status of ordering authority. The ordering authority is a person who in his/her military, official or any other capacity has a possibility to order another person to commit a prohibited action, e.g. a military commander, a state official, a government official, and alike⁶. An order is a special form of instigation, which in this case is defined as an independent crime which exists regardless of whether the crime was committed, attempted or not⁷. As for the responsibility of the superior for war crime against civilian population of Article 175 of the BiH Criminal Code, in regard to Article 180, Paragraph 2 of the BiH Criminal Code, one should certainly bear in mind the rules of international law which bind the contracting parties to order military commanders, with respect to members of the armed forces under their command and other persons under their control, to prevent and where necessary, to suppress and to report to competent authorities any breaches of the Convention and this Protocol. In this sense, we should construe orders to commanders to ensure, commensurate with their level of responsibility, that members of the armed forces under their command are aware of their obligations.

The obligation of commanders is to prevent possible breaches of the rules of international law, and if violations of the Convention or the Protocol have been committed, to initiate a disciplinary or penal action against the perpetrators. (see Article 87 of the Additional Protocol I).

Time of commission, i.e. circumstances under which a crime is committed

The time of the commission of a crime, that is, the time of war, armed conflict or occupation, represents a separate, additional characteristic of a crime. War is an armed account settling by and between at least two states with the use of larger military potentials between the warring parties and the cessation of relations, which may ensue between two or more countries or within a single country⁸. The term occupation means the conquering and occupying of the territory or a portion of the territory of a state by the use of military force in war or armed conflict⁹. War occupation is a temporary and violent occupation of the territory of another sovereign state which in the international-legal sense is subjugated to the authority of the occupying force. The occupational authority, therefore, must be de facto established and the occupier is in a state to maintain such power for a period of time¹⁰. Unlike the Geneva Convention (IV), i.e. the Additional Protocols I and II and Article 8 of the Rome Statute, which classify armed conflicts as those of an international and non-international character, the legislator does not classify armed conflicts as international and non-international. This way, a fuller protection, of civilian population above all, is provided as if international law were directly implemented to a full extent. However, the state parties to international conventions are bound to incorporate violations of international law into their respective criminal legislations, given the fact that conventions are not applied directly. Finally, in order for this crime to be recognized it is necessary for the action of commission to have been taken within the time period the beginning of which is associated with the initiation of conflict or occupation, and the cessation with the general close of military operations. The exception to this rule is the extension of the effectiveness of the application of the Geneva Convention (IV) on protected persons until their release for a year upon the general close of military operations in the occupied territory (see Article 6 of the Geneva Convention IV). The practice of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia has gone in the same direction: "Armed conflict exists whenever there is a resort to armed force between states or protracted armed violence between government authorities and organized armed groups, or between such groups within a state. International humanitarian law applies from the initiation of such conflicts and extends beyond the cessation of hostilities until a general conclusion of peace is reached; or in

the case of internal armed conflicts, a peaceful settlement is achieved. Until that moment, international humanitarian law continues to apply in the whole territory of the warring states, or in the case of internal conflicts, the whole territory under the control of a party whether or not actual combat takes place there.” (see decision of ICTY, no. IT-94-1-AR72 of 2 October 1995) 11. It is therefore sufficient for a crime to be recognized that crimes are closely associated with the hostilities in other parts of the territory under the control of parties to the conflict, which is why there does not have to be a concrete armed hostility in the municipality where acts of commission were undertaken in order to apply the norms of international humanitarian law. This means that there does not have to be real combat activities at the given location in order for the norms of international law to be applied, irrespective of whether the conflict is regarded as international or internal. The task of the court is not to establish whether there was an armed conflict in a particular municipality where acts of commission were undertaken, but to establish whether an armed conflict existed in a wider territory and that this municipality is a part of the territory affected by combat activities¹². The mentioned judicial practice and the content of the Additional Protocols I and II indicate that “armed conflict” is becoming a dominant term in international criminal law in relation to “war”.

Objects of protection

The objects of protection are humanity and the values protected by international law which represent a general, group object of protection of this chapter of crimes. Humanity means respect for basic human freedoms and rights, and international law is international criminal law which prohibits certain actions in all or certain situations and treats them as crimes 13. The passive subject of this crime is civilian population. The subject of attack, i.e. the object against which the act of commission is undertaken is the life, person, health and property of civilian population; then objects posing a general threat (dams, dykes and nuclear electrical generating station), non-defended localities, de-militarized zones, natural environment and the demographic status of the occupied territory.

The act of commission

The act of commission is an order to commit or an independent commission of some of the acts stated in Article 173, Paragraphs 1-3, of the BiH Criminal Code. An order, i.e. the commission of some of the alternatively prescribed acts of commission should represent a violation of the rules of international law. The term rules of international law applicable in war, armed conflict or occupation means the rules set forth in international agreements to which the parties to the conflict are parties, and the generally recognized principles and rules of international law (see Article 2, Item b of the Additional Protocol I). The application of the rules of international law is obligatory even if the state of war is not recognized by one of the parties to the conflict or if the occupation meets no military resistance. Also, protected persons can in no case renounce partially or in whole the rights secured by the Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War and possible special agreements which may only improve the status guaranteed by the mentioned convention.

With regard to Article 3 of the Geneva Convention (IV), which is common to the Geneva Conventions (I-IV), in the case of armed conflict not of an international character occurring in the territory of one of the High Contracting Parties (internal, non-international conflict), each Party to the conflict shall be bound to apply, as a minimum, the following provisions:

- 1) Persons taking no active part in the hostilities, including members of armed forces who have laid down their arms and those placed hors de combat by sickness, wounds,

detention, or any other cause, shall in all circumstances be treated humanely, without any adverse distinction founded on race, color, religion or faith, sex, birth or wealth, or any other similar criteria.

To this end the following acts are and shall remain prohibited at any time and in any place whatsoever with respect to the above-mentioned persons:

- (a) violence to life and person, in particular murder of all kinds, mutilation, cruel treatment and torture;
- (b) taking of hostages;
- (c) outrages upon personal dignity, in particular humiliating and degrading treatment;
- (d) the passing of sentences and the carrying out of executions without previous judgment pronounced by a regularly constituted court, affording all the judicial guarantees which are recognized as indispensable by civilized peoples.

(2) The wounded and sick shall be collected and cared for.

An impartial humanitarian body, such as the International Committee of the Red Cross, may offer its services to the Parties to the conflict.

The Parties to the conflict should further endeavor to bring into force, by means of special agreements, all or part of the other provisions of the present Convention. The application of the preceding provisions shall not affect the legal status of the Parties to the conflict.

So, international law established minimal legal standards which must be applied on protected persons. The incriminations set in Article 173 of the BiH Criminal Code affirms that the legislator provided protection and prescribed appropriate sanctions for the violation of the aforementioned rules, but also expanded the range of protected rights, without making a difference between inter-state and internal armed conflicts, thus securing a better protection of all persons who are benefited by the Geneva Convention (IV) and its Protocols. Apart from that, a better protection is also achieved by the fact that the legislator does not make any difference, i.e. does not classify violations of international law into the grave breaches of the Geneva Conventions and other breaches of the Convention which do not represent grave violations. The mentioned protection, i.e. the application of the rules of the Geneva Conventions (I-IV) and the Additional Protocols I-II applies to all armed conflicts except the situations of internal disturbances and tensions, such as riots, isolated and random acts of violence and other acts of a similar nature, because these are not armed conflicts (see Article 1, Paragraph 2 of the Additional Protocol II).

The acts described in Paragraph 1, Items a), b), c), d), e) and f) are aimed against basic human rights and freedoms, the fundamental rights of civilian population (life, person, health, freedoms, property, etc.). Therefore, the protection provided by the Conventions according to the provisions from Paragraph 1, Article 173 of the BiH Criminal Code is enjoyed by civilian population. The term **civilian population** should mean the entire non-combatant population, i.e. all persons who are civilians and who are in the zone of military operations or in the occupied territory, as well as civilians who have been sent to places of internment (camps, places of internment – see Article 83 of the Geneva Convention IV). **A civilian** is any person who is not a member of the armed forces in the sense of Article 4, A (1), (2), (3) and (6) of the Geneva Convention III relative to the Treatment of Prisoners of War, nor does it have the status of a combatant in the sense of Article 43 of the Additional Protocol I. The presence within the civilian population of individuals who are members of the armed forces or have the status of combatant of one of the parties to the conflict does not deprive the population of its civilian character, nor does it deprive the population of the international-legal protection (See Article 50 of the

Additional Protocol I). Therefore, the protection of the population from certain consequences of war is general, because it applies to the entire population of the states to the conflict, without any adverse discrimination founded on race, ethnicity, religion or political beliefs. However, the protection of civilian population is not absolute. Namely, if an individual person protected by the Convention undertakes activities hostile to the security of the state, such individual person shall not be able to claim the rights and privileges provided by the Convention. The same rules apply to spies or saboteurs, though in cases like this, such persons shall be treated with humanity, and shall also be granted the full rights and privileges of a protected person at the earliest date consistent with the security of the State (See Article 5 of the Geneva Convention IV).

Besides, in each concrete case, one must bear in mind that **certain specific categories of civilians** enjoy special protection. Such privileges, amongst others, are enjoyed by **women, children and journalists**. Women are particularly protected from any assault on their honor, particularly from rape, forced prostitution and any other form of indecent assault. Pregnant women and mothers having dependent infants have their cases considered with utmost priority. Children must be treated with special consideration and are to be provided with special protection, regardless of whether or not they are prisoners of war (see Articles 24 and 27 of the Geneva Convention (IV) and Articles 76 and 77 of the Additional protocol I). Journalists engaged in dangerous professional missions in areas of armed conflict are considered as civilians, which is why they fall into the category of protected persons in accordance with international law provided that they take no action adversely affecting their status as civilians (See Article 79 of the Additional Protocol I).

The acts of commission are listed stated and diverse in their character. They are above all aimed against individuals as members of civilian population such as: killing, causing great suffering, causing serious injury to body or health, torture, rape, unlawful confinement, biological, medical and other similar experiments, etc.; then acts aimed against the entire civilian population: measures of intimidation and terror, collective punishment, transfer to concentration camps, appropriation of property, starving the population, unlawful issuance of money, and alike. In some acts of commission in Article 173, Paragraph 1, Items c) and f), the illegality, i.e. the unlawfulness (unlawful transfer to concentration camps, unlawful confinement, unlawful destruction or appropriation of property, unlawful contributions and requisitions, and unlawful issuance of money) comprise legal characteristics, i.e. major elements of crimes. This means that the mentioned acts are prohibited only in clearly defined cases, so the intellectual element of premeditation of the perpetrator must also comprise the awareness that the actions taken are illegal, i.e. unlawful. This crime and other war crimes can be said to represent war crime in the narrow sense of the word, because the act of commission is undertaken away from military operations within war or armed conflict, and here the general principles of humanity, i.e. the rules of international law prescribed by the Geneva Conventions I-IV and the Protocols I-II Additional to the Conventions are violated.

On the other hand, war crimes in the broad sense are committed during and in time of military operations and represent violations of the rules of warfare and customs of war (e.g. crime of violation of the laws and customs of war from Article 179 of the BiH Criminal Code.) Given their nature, war and armed conflict are inhumane, but the aim of the prohibition of certain military activities and the stipulation of crimes owing to the disrespect for the anticipated prohibitions is to prevent excessive inhumanity, cruelty and perfidy in the conduct of military operations¹⁶. The acts of commission of Paragraph 1 of Article 173 of the BiH Criminal Code are alternatively prescribed, so for the recognition of a crime it is sufficient to undertake only one of the aforementioned acts. However, the

commission of all or more prohibited acts does not constitute the concurrence of crimes, but this only concerns one crime given the fact that the concurrence is illusory based on the existence of alternativeness.

The act of commission prescribed in Paragraph 2 of Article 173 of the BiH Criminal Code is aimed at three separate objects of protection: attacks on objects particularly protected by international law or objects and plants posing a general threat such as dams, dykes and nuclear electrical generating stations; indiscriminate attack on civilian objects which are under the special protection of international law, non-defended localities and demilitarized zones

long-term damaging of natural environment of big proportions, which may cause harm to the health and survival of the population.

With regard to the protection from **attacks on objects specially protected by international law**, i.e. the protection of civilian population and civilian objects, the basic rules in international law distinguish between civilian objects and military objectives, and it follows thereof that military operations can only be aimed against military objectives (see Article 48 of the Additional Protocol I). International law, protecting objects that are indispensable for the survival of the civilian population, such as for instance, drinking water installations, irrigation works, agricultural areas for the production of food-stuffs, crops and livestock indispensable to the survival of the civilian population, etc. The mentioned acts must be undertaken with the specific purpose to deprive the civilian population of the significance these objects have for their survival, regardless of whether the motive is the starvation of the population, displacement or some other motive. **Civilian hospitals** also fall into the category of protected objects, so they can in no case be an object of attack. Military objectives must be situated as far as possible, given the threat for hospitals their vicinity represents. The protection hospitals are entitled to may cease if they are used to commit, outside their humanitarian duties, acts harmful to the enemy. The nursing of wounded and sick soldiers is not regarded as a harmful act. The condition for the cessation of the protection of a civilian hospital is giving due warning and a reasonable time limit for the harmful acts to be removed. (See Article 19 of the Geneva Convention IV).

Within protection from attacks on objects protected by international law, special protection is provided for works or installations containing dangerous forces, namely, dams, dykes and nuclear electrical generating stations which by their characteristics and functions are objects and plants posing general threat. However, the special protection of dams and dykes under international law may cease if the aforementioned objects posing general threat are used for other than their normal functions and this way represent direct support of military operations, so that such attack is the only feasible way to prevent such support. Also, nuclear electrical generating stations may be the object of attack if their represent regular, significant and direct support of military operations and if such attack is the only feasible way to prevent such support. However, dams, dykes and nuclear electrical generating stations must not be the object of attack, even if they are military objectives, if such attack can cause the release of dangerous forces and consequent severe losses among the civilian population (See Article 14 of the Additional Protocol II). Other military objectives located at the mentioned objects or in their vicinity can be the object of attack under the same conditions as dams, dykes or nuclear electrical generating stations. However, in all aforementioned situations, the civilian population and individual civilians are entitled to protection under international law, including special precautions in attack on military objectives and in the conduct of military operations (See Articles 56 and 57 of the Additional Protocol I).

Indiscriminate attacks are in each concrete case attacks of a nature to strike military objectives and civilians and civilian objects without distinction, such as for instance: the bombardment of a number of distinct military objectives in a city, village or other area containing a similar concentration of civilians and civilian objects which are treated as a single military objective; an attack which may be expected to cause incidental loss of civilian life, injury to civilians, damage to civilian objects, or a combination thereof, which would be excessive in relation to the concrete and direct military advantage anticipated. The presence or movements of the civilian population and individual civilians shall not be used to render certain points or areas immune from military operations, in particular in attempts to shield military objectives from attack or to shield, favor or impede military operations (See Article 51 of the Additional Protocol I). **Civilian objects** are all objects that are not military objectives, because attacks are permitted and strictly limited to military objectives. **Military objectives** are limited to those which by their nature, location, purpose or use make an effective contribution to military action, and whose total or partial destruction, capture or neutralization, in the circumstances ruling at the time, offers a certain military advantage. In case of doubt whether an object which is normally dedicated to civilian purposes, such as a place of worship, house or other dwelling, or a school, is being made to make effective contribution to military action, it shall be presumed not to be used so. So, it will be considered as a civilian object (See Article 52 of the Additional Protocol I).

In the international-legal sense, non-defended localities are any inhabited place in the near or in a zone where the armed forces are in contact which is open for occupation by an adverse party and on condition that all combatants, mobile weapons and mobile military equipment have been evacuated; there is no hostile use of fixed military installations and establishments; the authorities and the population must not commit any act of hostility and must not undertake any activities in support of military operations. Non-defended localities must be marked and the parties to the conflict are prohibited to attack by any means whatsoever, non-defended localities if they fulfill the conditions set in Article 59 of the Additional Protocol I.

The parties to the conflict may confer by agreement not to extend military operations to the zones that have the status of demilitarized zone. The agreement on these zones must be an express agreement, and may be concluded verbally or in writing, containing the precise definition of the limits of the demilitarized zone and on conditions that all combatants, mobile weapons and mobile military equipment are evacuated; there must be no hostile use of fixed military installations and establishments; the authorities and population must not commit any act of hostility; any activity linked to military effort must cease. If one of the parties to the conflict commits a material breach in relation to the mentioned provisions or uses the demilitarized zone for the conduct of military operations, the other party is released from its obligations under the agreement conferring upon the zone the status of demilitarized zone. This means that the zone loses the status of demilitarized zone, but shall continue to enjoy the protection under other rules of international law applicable in armed conflict, and this primarily refers to the protection of the civilian population (See Article 60 of the Additional Protocol I).

In the international-legal sense, the term **attack** means the acts of violence against the adversary, whether in offence or in defence, and applies to all attacks in whatever territory conducted, including the national territory under the control of an adverse party. The provisions of the law of conventions apply to any land, air or sea warfare which may affect the civilian population, individual civilians and civilian objects on land (See Article 49 of the Additional Protocol I).

In war or armed conflict, **natural environment** enjoys special protection, and for this reason, **widespread, long-term and sever damage of natural environment is prohibited**. This prohibition primarily refers to the prohibition of the use of methods and means of warfare which are intended or may be expected to cause such damage to the environment and thereby prejudice the health or survival of the population (See Article 55 of the Additional Protocol I). For a better understanding of the protection of natural environment, one should also bear in mind the content on the Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques (Geneva, 10 December 1976). Each state party to this Convention undertakes not to engage in military or any other hostile use of environmental modification techniques having widespread, long-lasting or serious effects as the means of destruction, damage or injury to any other state party. The term **environmental modification techniques** refers to any techniques for changing, through the deliberate manipulation of natural processes, the dynamics, composition, or structure of the Earth, including its biota, lithosphere, hydrosphere and atmosphere, or of outer space. The term **widespread** means an area of several square kilometers, the term **long-lasting** refers to duration of several months, or approximately one season, while the term **severe** includes a serious or significant termination or impediment to human life, natural or industrial resources or other resources. Phenomena that may be caused by the use of environmental modification techniques are: earthquakes, tsunamis, disorders in the ecological balance of a region, weather changes (e.g. cyclones of various kinds, and tornadoes), changes of climate, changes of some oceanic currents, changes of the state of the ozone layer, and changes of the state of ionosphere. The aforementioned phenomena, if caused by a military or hostile use of environmental modification techniques, result or may reasonably be expected to result in widespread, long-lasting or severe destruction, damage or injury (See Articles I and II of the Convention, as well as Articles I and II of the Annex to the Convention on the Prohibition of the Military or any Hostile Use of Environmental Modification Techniques.)

The rules of international law in Paragraph 3 of Article 175 of the BiH CC prohibit the occupying power to order or commit **the transfer of parts of its civilian population** into the territory it occupies, thus changing the demography of the occupied territory. In that sense, the provisions of Article 49, paragraph 5 of the Geneva Convention (IV) and Article 85, paragraph 4 (a) of the Additional Protocol I expressly prohibit individual or mass forcible transfers of protected persons from occupied territory, as well as the transfer by the occupying power of its own population into the territory it occupies. An exception to total or partial evacuation may only be the security of the population or imperative military reasons under the conditions referred to in Article 49 of the Geneva Convention (IV).

CRIMINAL RESPONSIBILITY AND NON-APPLICATION OF STATUTORY LIMITATIONS TO CRIMINAL PROSECUTION AND EXECUTION OF PUNISHMENT

Criminal responsibility is comprised of two subjective elements which *tempore criminis* characterize the perpetrator, and these are his mental state (lack of mental responsibility) and the mental **attitude** toward crime (culpability or guilt).¹⁷ The mental state is an assumption of culpability and what is most frequently assumed, while guilt must be established and proved in each case. Premeditation is the most common form of culpability, and the only form of culpability when it comes to war crime against civilian population referred to in Article 173 of the BiH CC. The **awareness** of the major elements of a crime, i.e. the intellectual component does not include the **awareness** that the commission of some of the alternative acts of commission, the perpetrator is aware that he/she breaches the rules of international law. The breach of the rules of

international law in this crime represents an objective condition of incrimination, i.e. the objective condition of **jeopardy**.¹⁸ If an act of commission has been undertaken and the effects have occurred, while the actions taken do not represent a breach of the rules of international law, there shall be no crime referred to in Article 173 of the BHCC and the perpetrator cannot be found guilty of this crime, nor can **criminal-legal** sanction be passed against him (the objective condition of incrimination, i.e. **jeopardy**). Therefore, the absence of a breach of the rules of international law rule out the possibility of the existence of those crimes against humanity and the values protected by international law where the breach of the rules of international law is foreseen as an additional, objective condition of incrimination. However, in such a case there may be crimes the recognition of which is based on the mentioned objective condition of incrimination (e.g. murder from Article 148, severe bodily harm from Article 156, rape from Article 193, unlawful deprivation of liberty from Article 166, unauthorized transplantation of parts of the human body from Article 217, causing general threat of article 402, damage caused to dams and waterpower establishments of Article 406 of the Criminal Code of the Republic of Srpska, etc.). Direct premeditation is as a rule a more serious form of culpability than possible premeditation from the aspect of the degree of criminal responsibility in the sense of general rules for meting out a punishment from Article 48, paragraph 1 of BH CC. In a concrete case, direct premeditation as a form of culpability is necessary in relation to the commission of the crime from Article 173, Paragraph 1, Item c) of the BH CC, because it ensues from the very legal description of the act: wanton infliction of bodily and mental pain and suffering (torture) on a person. All the same, an attack on objects protected by international law, such as drinking water installations, irrigation works, agricultural areas for the production of foodstuffs, crops and livestock indispensable to the survival of the civilian population must be undertaken with the specific purpose to deprive the civilian population of the values these objects have for their survival (See Article 54, Paragraph 2 of the Additional Protocol I). Direct premeditation is, therefore, also present during the commission of the acts referred to in Article 173, paragraph 1, Item f), (starving out population), and Paragraph 2, Item a) (attack on objects particularly protected by international law) of the BH CC. On the other hand, possible premeditation does not always mean a milder form of culpability, bearing in mind that it is often accompanied by inconsiderateness, indifference and insensitivity 19 such as for instance during an indiscriminate attack which harms the civilian population of Article 173, Paragraph 1, Item b) of the BH CC. According to Article IV of the **Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity** (New York, 26 November 1968), Bosnia and Herzegovina as a state party to this Convention is bound to secure that all legal and other provisions on statutory limitations are nor applicable to prosecution and punishment of war crimes. Article 19 of the BH CC therefore prescribes that criminal prosecution and the execution of punishment is not liable to statutory limitations for the crimes of genocide, crimes against humanity and war crimes. Finally, it is worth reiterating that in relation to the suppression of violations of the Conventions and Protocols, which represent breaches of the rules of international law in the criminal-legal sense, the most significant provisions for the purposes of crimes from Article 173 of the BH CC are the provisions of the **Geneva Convention (IV) on the Protection of Civilians in time of War and Additional Protocols I and II**, particularly Article 3, Section II – General Protection of Populations against certain Consequences of War, Part III-Section III-Occupied Territories and Part IV-Chapter II-Places of Internment from the Geneva Convention (IV), as well as Articles 11, 75 and 85 of the Additional Protocol I and Articles 4 and 5 of the Additional Protocol II.

CONCLUSION

The war crime against civilian population of Article 173 of the BH CC is part of war crimes according to the classification of international criminal acts adopted by the Statute of the International Military Tribunal and the Rome Statute of the International Criminal Court, while according to the internal classification of crimes it belongs to the group of crimes against humanity and the values protected by international law from Chapter XXII of the BB CC. The perpetrator of a crime may be any person, regardless of status or citizenship, and this most concerns persons who are directly involved in military operations. The major characteristics of a crime, primarily diverse acts of commission, confirm that the legislator has ensured the protection of the values protected by international law to the full extent. It is for the aforementioned reasons that the classification of armed conflicts into international and internal armed conflicts was not made within war crimes against civilian population, nor was the classification of breaches of international law into grave breaches of the Geneva Conventions and other breaches that do not represent grave breaches made. For this reason, protected persons enjoy all rights and privileges guarantees by international law in all armed conflicts except in situations of internal disturbance and tensions. The problem of the protection of natural environment, the long-term damage to which directly affects the health and biological survival of the population, i.e. humankind, has been particularly highlighted, and within this also the horrifying consequences of possible uses of environmental modification techniques.

Premeditation as the only form of culpability is necessary for the criminal responsibility of the perpetrator of war crimes against civilian population. The awareness of the perpetrator, i.e. his/her intellectual component does not include the objective condition for incrimination, i.e. the breach of the rules of international law, but it must be unambiguously established that the actions undertaken by the perpetrator objectively represent a breach of international law.

The essential understanding of the basic characteristics of this crime is unthinkable without a full awareness of the contents of international conventions. The acquaintance with the rules of international law creates preconditions for the correct interpretation of major, legal characteristics of this crime and to solving legal issues in each specific case: whether the acts of commission were undertaken against persons and objects that enjoy international/legal protection, i.e. whether or not a breach of the rules of international law occurred.

1 *The BiH Criminal Code became effective on 1 March 2003, and the refined text of the Code was published in "BiH Official Gazette", No. 37/03, dated 22 November 2003, whereas changes and amendments of the same Code were published in "BiH Official Gazettes" No. 54/04, dated 8 December 2004 and No. 61/04, dated 29 December 2004.*

2 *For more details on Conventions mentioned in this paper, and other acts of international law see: Vladimir Todorović, Međunarodni ugovori – Ratno pravo i bezbjednost (International agreements – War law and security), book 3, volume I and II, Official Gazette Belgrade", 1999*

3 *Sami Akl: "Stalni međunarodni krivični sud iskustvo I nove perspective ("Permanent International Criminal Court – experience and new prospects) International conference "Implementation of international criminal law in national legislations", Tara, 2005, page 85*

4 *For more details on war crimes see: Horvatić/Šeparović and associates, Kazneno pravo – posebni dio (Criminal Law – special part), Masmedia, Zagreb, 1999, pages 150-164.*

5 *Group of authors, Komentar KZ SFRJ (Commentary SFRY Criminal Code), Savremena administracija, Belgrade, 1978, pages 495-501.*

6 *Dr Ljubiša Lazarević, Krivični zakon SRJ sa kraćim komentarom (FRY Criminal Code with an abridged commentary), Savremena administracija, Belgrade, 1999, pages 301-303*

7 *Dr Dragoljub R. Atanacković, Krivično pravo – posebni dio (Criminal Code – special part), Privredna štampa, Belgrade, 1979, pages 53-67*

8 Horvatić/Šeparović and dr Ljubiša Lazarević, *ibidem*

9 Horvatić/Šeparović, *ibidem*

10 Dr Ljubiša Lazarević and a group of authors, *Commentary FRY Criminal Code, ibidem*

11 John E. Ackerman and Eugene O'Sullivan: *The practice and procedure of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, Muller, Sarajevo, 2002, page 13.

12 John E. Ackerman and Eugene O'Sullivan, *ibid.*, pages 24 and 25.

13 A group of authors, *Komentar KZ SFRJ (Commentary SFRY Criminal Code), ibidem.*

14 Prof. Dr Miloš Babić et al.: *Komentari krivičnih – kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, Savjet – Vijeće Evrope i Evropska komisija (Commentaries on the Criminal Laws on Bosnia and Herzegovina, Book I, Council of Europe and European Commission), Sarajevo, 2005, page 124.*

15 Dr Dragoljub R. Atanacković, *ibidem*

16 Dr Dragoljub R. Atanacković, *ibidem*

17 Prof Dr Miloš Babić, *ibid.*, page 204.

18 For more details of objective condition of incrimination see: *Dr Franjo Bačić, Criminal Law - General Part, Informator, Zagreb, 1998, page 108.*

19 Dr Franjo Bačić, *ibid.*, page 240

Note: This Article was published in legal magazine "Pravna riječ", issue 4/2005, Banja Luka

Ratni zločini protiv civilnog stanovništva

Članak Damjana Kaurinovića, Predsjednika Apelacioniog suda Brčko Distrikta BiH

Apstrakt

Implementacijom krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva u krivično zakonodavstvo Bosne i Hercegovine istovremeno je izvršena njena međunarodnopravna i ustavnopravna obaveza. Krivični zakon Bosne i Hercegovine je prihvatio ustaljenu sistematiku međunarodnih krivičnih djela izuzimajući zločine protiv mira odnosno zločine agresije. Polazni osnov za inkriminisanje ratnih zločina u domaćem zakonodavstvu predstavljaju Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata (I-IV) od 12. avgusta 1948. godine sa Dopunskim protokolima I-II od 8. juna 1977. godine. U ovom radu ponuđena je analiza bitnih elemenata krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva sa posebnim osvrtom na izvršioca krivičnog djela, vrijeme izvršenja odnosno posebne okolnosti pod kojima se djelo vrši, zaštitni objekt, radnju izvršenja, oblike vinosti i nezastarivost krivičnog gonjenja i izvršenja kazne. Pored toga, data su objašnjenja osnovnih međunarodnopravnih pojmova u cilju lakšeg razumijevanja pojma "kršenje pravila međunarodnog prava" kao objektivnog uslova inkriminacije kod ovog krivičnog djela.

Uvodne napomene

Ratni zločin protiv civilnog stanovništva je krivično djelo predviđeno u članu 173. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine¹ (u daljem tekstu: KZ BiH) i pripada grupi krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom iz glave XVII KZ BiH. Struktura ove glave zakona govori da se radi o heterogenoj grupi krivičnih djela čija je zajednička karakteristika zaštita vrijednosti koje štiti međunarodno pravo (nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina; čovječnost; elementarna prava civilnog stanovništva za vrijeme rata, oružanog sukoba ili okupacije; kulturni, istorijski i vjerski spomenici; sigurnost međunarodnih znakova; bezbjednost vazdušne ili morske plovidbe; zaštita od terorističkih akata i dr.).

Propisivanjem u nacionalnom zakonodavstvu da određena kršenja pravila međunarodnog prava predstavljaju krivično djelo je ispunjavanje međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine prema međunarodnim konvencijama koje je ratifikovala, a u nekim slučajevima i direktna ustavna obaveza. Naime, prema Aneksu I Ustava BiH u Dodatni sporazum o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini uvrštene su i Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Njujork, 9. decembar 1948. godine) kao i Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata I-IV (12. avgust 1949. godine) sa Dopunskim protokolima I-II (8. jun 1977. godine). Međutim, očigledno je da KZ BiH samo djelimično prihvata sistematiku međunarodnih krivičnih djela koju je odredio Statut Međunarodnog vojnog suda (London, 8. avgust 1945. godine) i Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda (Rim, 17. jul 1998. godine). Prema članu 6. Statuta Međunarodnog vojnog suda u nadležnosti suda su: zločini protiv mira, ratni zločini i zločini protiv čovječnosti. Razumljivo, istu sistematiku krivičnih djela predviđa i član II Zakona broj 10 o kažnjavanju lica odgovornih za ratne zločine, zločine protiv mira i protiv čovječnosti (Berlin, 20. decembar 1945. godine). Najzad, odredbe člana 5. (Zločini u nadležnosti Suda) Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda određuju nadležnost

suda za četiri vrste zločina: zločin genocida, zločine protiv čovječnosti, ratne zločine i zločine agresije.² Za Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda se sa puno razloga kaže da predstavlja perspektivu međunarodne pravde i najznačajniji događaj u istoriji međunarodnog humanitarnog prava.³

Ostaje nejasno zašto zakonodavac nije, pored zločina genocida kao najtežeg zločina protiv čovječnosti, predvidio u ovoj glavi zakona i krivično djelo agresivni rat kao najteži zločin protiv mira. Za propisivanje navedenog krivičnog djela postoji međunarodnopravni i ustavnopravni osnov. Međunarodnopravni osnov nalazi se prije svega u članu 1. (Ciljevi i načela) Povelje Ujedinjenih nacija (San Francisko, 26. jun 1945. godine) koji obavezuje na očuvanje mira i bezbjednosti, a otklanjanju svega što prijeti miru i suzbijanje akata agresije i drugih povreda mira. Zbog potpunijeg razumijevanja pojma agresivan rat treba imati u vidu Rezoluciju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o definiciji agresije (Njujork, 14. decembar 1974. godine) koja u članu 1. pod agresijom podrazumijeva upotrebu oružane sile od neke države protiv suverenosti, teritorijalne cjelovitosti ili političke nezavisnosti neke druge države. U smislu člana 5. navedene rezolucije agresivni rat je međunarodni zločin protiv međunarodnog mira. Posredno, međunarodnopravni osnovi za unošenje agresivnog rata kao posebnog krivičnog djela u krivično zakonodavstvo mogu biti i Konvencija o mirnom rješavanju međunarodnih sporova (I haška konvencija, Hag, 18. oktobar 1907. godine), Deklaracija iz Manile o miroljubivom rješavanju međunarodnih sporova (Manila, 15. novembar 1982. godine) i Ugovor o odricanju rata (Brian-Kelogov pakt, Pariz, 27.08.1928. godine). Ustavopravni osnov za implementaciju agresivnog rata u domaće krivično zakonodavstvo, koji je istovremeno i međunarodnopravnog karaktera, određuje Aneks I Ustava BiH koji u izvorima Dodatnih sporazuma o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini navodi i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i fakultativni protokoli (1966 i 1989). Naime, član 20. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima zahtijeva da svaka propaganda za rat, neprijateljstvo ili nasilje budu zakonom zabranjeni.

U smislu člana 6. Statuta Međunarodnog vojnog suda ratni zločini su povrede ratnih zakona i ratnih običaja koje obuhvataju, (ali se na njih ne ograničavaju): ubistvo, zlostavljanje ili odvođenje na prinudni rad ili za koji drugi cilj civilnog stanovništva okupirane teritorije, ili u okupiranu teritoriju, ubistvo ili zlostavljanje ratnih zarobljenika, ili lica na moru, ubijanje talaca, pljačkanje javne ili privatne imovine, namjerno razaranje gradova, varoši ili sela, ili pustošenje neopravdano vojnom potrebom, dok član II tačka b) Zakona broj 10 o kažnjavanju lica odgovornih za ratne zločine, zločine protiv mira i protiv čovječnosti, pod ratnim zločinima podrazumijeva zvjerstva ili povrede lica ili imovine, koji predstavljaju kršenje ratnih zakona ili ratnih običaja, uključujući ubistvo, zlostavljanje ili deportiranje na prisilni rad ili u bilo koju drugu svrhu, civilnog stanovništva iz okupirane teritorije, ubistvo ili zlostavljanje ratnih zarobljenika ili lica na moru, ubijanje talaca, pljačke javne ili privatne imovine, namjerno razaranje gradova, varoši i sela ili pustošenje neopravdano vojnom potrebom. Ratni zločin u smislu člana 8. Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda znači ozbiljna kršenja Ženevskih konvencija od 12. avgusta 1949. godine, kao i ostala ozbiljna narušavanja zakona i običaja koji se primjenjuju u međunarodnom oružanom sukobu.

Međunarodno krivično pravo se formiralo na osnovima međunarodnog ratnog prava i iskustvima I svjetskog rata, a posebno II svjetskog rata. Normativna aktivnost se uglavnom odnosila na određivanje pravila o načinu vođenja rata. Međutim, iskustva II svjetskog rata zahtijevala su potpuniju zaštitu civilnog stanovništva zbog, do tada, nezapamćenih civilnih žrtava. Prema nekim izvorima, tokom II svjetskog rata Sovjetski Savez je imao 15.000 000 poginulih civila, Poljska 5.700 000, Njemačka 1.700 000,

Francuska 470 000, Grčka 400 000, Velika Britanija 62 000, a tadašnja Jugoslavija nesrećnih 1.300 000 civila. Za potpunije shvatanje i pravilno tumačenje bitnih obilježja ovog krivičnog djela neophodno je poznavati pravila međunarodnog prava, a posebno sadržaj Ženevskih konvencija (I-IV) o zaštiti žrtava rata od 12. avgusta 1949. godine, Dopunski protokol uz ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I, 8. jun 1977. godine), Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II, 8. jun 1977. godine), Konvenciju za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba (Hag, 14. maj 1954. godine) i Konvenciju o zabrani vojnog ili bilo kakvog neprijateljskog korišćenja tehničkih sredstava koja ugrožavaju životnu sredinu (Ženeva, 10. decembar 1976. godine). Ženevske konvencije (I-IV) od 12. avgusta 1948. godine danas se smatraju dijelom međunarodnog običajnog prava i upravo one predstavljaju polazni osnov za određivanje svih ratnih zločina pa i krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 173. KZ BiH. Naime, sve strane ugovornice se obavezuju da će u nacionalnim zakonodavstvima preduzeti potrebne mjere i propisati odgovarajuće krivične sankcije protiv lica koja su izvršila, ili koja su izdala naređenje da se izvrši koja od teških povreda ove Konvencije. Navedena obaveza se ne ograničava isključivo na teške povrede već obuhvata i preduzimanje istih mjera u cilju suzbijanju ostalih djela kojima se krše odredbe ove Konvencije (**v. član 146. i 147. Ženevske konvencije (IV) o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata**). Treba posebno naglasiti da se strane ugovornice ne mogu samostalno ili međusobno osloboditi prethodno navedenih obaveza. Naprotiv, one su obavezne na zahtjev druge strane u sukobu otvoriti istragu povodom svake navedene povrede Konvencije, a ako se povreda ustanovi istu će otkloniti i suzbiti u najkraćem mogućem roku.

Bitni elementi krivičnog djela

Izvršilac krivičnog djela

Bitni elementi krivičnog djela ukazuju na njegov blanketni karakter, a on upućuje na pravila međunarodnog prava. Blanketni karakter krivičnog djela obavezuje sud da u izreci osuđujuće presude navede sve činjenice i okolnosti koje čine obilježja krivičnog djela kao i precizno navođenje međunarodnopravne odredbe (Ženevske konvencije IV odnosno Dopunskog protokola I i II) koja zabranjuje konkretnu radnju ili radnje izvršenja. Naravno, navedena obaveza suda slijedi i prilikom pismene izrade presude kojom se optuženi oglašava krivim, a koja se sastoji u obavezi potpunog iznošenja razloga pri rješavanju pravnih pitanja u koja ulaze i povrede međunarodnog prava u slučaju rata, oružanog sukoba ili okupacije. Izvršilac krivičnog djela može biti svako lice bez obzira na svojstvo ili državljanstvo (*delicta communia*),⁴ a u pravilu to je svako lice koje je pripadnik vojne, političke ili administrativne organizacije jedne od strana u sukobu.⁵ Naravno, najčešće su u pitanju lica koja neposredno učestvuju u ratnim operacijama odnosno oružanom sukobu ili održavanju vlasti na okupiranoj teritoriji, a upravo od tih lica zavisi da li će doći do kršenja pravila međunarodnog prava ili ne. S druge strane, naređenje može izdati samo lice koje u određenom slučaju ima status naredbodavca. Naredbodavac je lice koje je po svom vojnom, službenom ili drugom položaju u mogućnosti da drugom naredi da izvrši određenu zabranjenu radnju kao npr., vojni starješina, državni funkcioner, vladin službenik i dr.⁶ Naredba je jedan poseban vid podstrekavanja koji je u ovom slučaju propisan kao samostalno krivično djelo koje postoji bez obzira da li je djelo uopšte izvršeno, pokušano ili ne.⁷ U pogledu odgovornosti nadređenog lica za krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 173. KZ BiH u vezi sa članom 180. stav 2. KZ BiH svakako treba imati u vidu pravila međunarodnog prava koja strane ugovornice obavezuju da nalože vojnim komandantima, u pogledu pripadnika oružanih snaga pod njihovom komandom i ostalih

lica pod njihovom kontrolom, da spriječe i tamo gdje je potrebno suzbiju povredu Konvencije i ovog protokola i da o tome obavijeste nadležne vlasti. U tom pravcu idu i nalozi komandantima da, srazmjerno stepenu njihove odgovornosti, obezbijede da pripadnici oružanih snaga pod njihovom komandom budu upoznati sa svojim obavezama po Konvenciji i ovom protokolu. Obaveza komadanata je da spriječe moguća kršenja pravila međunarodnog prava, a ako su povrede Konvencije ili protokola izvršene, da pokrene disciplinski ili kazneni postupak protiv izvršilaca (v. član 87. Dopunskog protokola I).

Vrijeme izvršenja odnosno okolnosti pod kojima se djelo vrši

Vrijeme izvršenja krivičnog djela odnosno vrijeme rata, oružanog sukoba ili okupacije predstavlja posebno, dodatno obilježje krivičnog djela. Rat je oružani obračun najmanje dvije države uz upotrebu većih vojnih potencijala između zaraćenih strana i prekidom međusobnih odnosa, dok je oružani sukob praćen upotrebom vojne sile bez prekida međusobnih odnosa koji može nastati između dvije ili više država ili unutar jedne države.⁸ Pod okupacijom se podrazumijeva osvajanje i zaposijedanje teritorije ili dijela teritorije jedne države upotrebom vojne sile u ratu ili oružanom sukobu.⁹ Ratna okupacija je privremeno i nasilno zaposijedanje teritorije druge suverene države koja je u međunarodnom pravnom smislu potčinjena vlasti okupatora. Dakle, okupatorska vlast mora biti faktički uspostavljena i da je okupator u stanju da takvu vlast održava određeni period.¹⁰ Za razliku od Ženevske konvencije (IV) odnosno Dopunskog protokola I i II i člana 8. Rimskog statuta, koji oružane sukobe dijele na sukobe međunarodnog i nemeđunarodnog karaktera, zakonodavac oružane sukobe ne dijeli na međunarodne i nemeđunarodne. Na ovaj način je izvršena potpunija zaštita, prije svega, civilnog stanovništva kao da se međunarodno pravo direktno primjenjuje u punoj mjeri. Međutim, države potpisnice međunarodnih konvencija su obavezne povrede međunarodnog prava ugraditi u svoja krivična zakonodavstva s obzirom da se konvencije ne primjenjuju direktno. Na kraju, za postojanje ovog krivičnog djela neophodno je da je radnja izvršenja preduzeta u vremenskom periodu čiji se početak veže za otpočinjanja sukoba ili okupacije, a prestanak opštim završetkom vojnih operacija. Izuzetak od ovog pravila predstavlja produžetak važenja primjene Ženevske Konvencije (IV) za godinu dana po opštem završetku vojnih operacija na okupiranoj teritoriji, a prema zaštićenim licima sve dok ne budu oslobođena (v. član 6. Ženevske Konvencije IV). U tom pravcu i dosadašnja praksa Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju: "Oružani sukob postoji tamo gdje se u odnosima dviju država koriste oružane snage, ili postoji duži period oružanog nasilja između vladinih snaga i organizovanih oružanih grupa, ili između takvih grupa unutar jedne države. Međunarodno humanitarno pravo primjenjuje se od početka takvog oružanog sukoba i traje i nakon prestanka neprijateljstava, dok se ne dođe do opšteg zaključenja mira, ili dok se, u slučaju unutrašnjeg sukoba, ne postigne miroljubivo rješenje. Do tog trenutka, međunarodno humanitarno pravo se i dalje primjenjuje na cijeloj teritoriji zaraćenih država, ili, u slučaju unutrašnjeg sukoba, na cijeloj teritoriji pod kontrolom određene strane, bilo da se tamo vode borbena dejstva ili ne" (v. odluku MKSJ br. IT-94-1-AR72 od 02.10.1995. godine).¹¹ Prema tome, za postojanje krivičnog djela dovoljno je da su zločini blisko povezani sa neprijateljstvima koja su se odvijala u drugim dijelovima teritorija pod kontrolom strana u sukobu zbog čega ne mora postojati konkretno oružano neprijateljstvo u opštini gdje su preduzete radnje izvršenja da bi se primjenjivale norme međunarodnog humanitarnog prava. To znači da ne moraju postojati stvarne borbene aktivnosti na datoj lokaciji da bi norme međunarodnog prava bile primijenjene, bez obzira da li se sukob smatra međunarodnim ili unutrašnjim. Zadatak suda nije da utvrđuje da li je postojao oružani sukob u tačno određenoj opštini gdje su radnje izvršenja preduzete, već da se utvrdi da li je oružani

sukob postojao na široj teritoriji i da je ta opština dio teritorije obuhvaćene borbenim aktivnostima.¹² Pomenuta sudska praksa i sadržaj Dopunskih protokola I i II ukazuju da "oružani sukob" postaje dominantan pojam u međunarodnom krivičnom pravu u odnosu na "rat".

Zaštitni objekt

Predmet zaštite su čovječnost i vrijednosti zaštićene međunarodnim pravom koje predstavljaju opšti, grupni zaštitni objekt ove glave krivičnih djela. Čovječnost podrazumijeva poštovanje osnovnih ljudskih sloboda i prava, a međunarodno pravo je međunarodno krivično pravo koje zabranjuje određene postupke u svim ili određenim situacijama i predviđa ih kao krivična djela.¹³ Pasivni subjekt ovog krivičnog djela je civilno stanovništvo. Predmet napada odnosno objekat na kojem se preduzima radnja izvršenja¹⁴ su život, tjelesni integritet, zdravlje, osnovne slobode i imovina civilnog stanovništva, zatim opšteopasni objekti (brane, nasipi i nuklearne elektrane), nebranjena mjesta, demilitarizovane zone, prirodna okolina i demografski status okupirane teritorije.

Radnja izvršenja

Radnju izvršenja predstavlja naređenje da se učine ili pak samostalno izvršenje neke od radnji navedenih u članu 173. stav 1-3 KZ BiH. Naređenje odnosno izvršenje neke od alternativno propisanih radnji izvršenja treba da predstavlja kršenje pravila međunarodnog prava. Pod izrazom pravila međunarodnog prava za vrijeme rata, oružanog sukoba ili okupacije podrazumijevaju se pravila sadržana u međunarodnim sporazumima u kojima učestvuju strane u sukobu, kao i principi i pravila međunarodnog prava koja su opštepriznata (v. član 2. tačka b. Dopunskog protokola I). Primjena pravila međunarodnog prava je obavezna čak i ako jedna strana u sukobu nije priznala ratno stanje ili u slučaju okupacije uopšte ne dođe do vojnog otpora. Takođe, zaštićena lica ne mogu se ni u kom slučaju odreći ni djelimično ni u cjelini prava koja im obezbjeđuje Ženevska konvencija (IV) o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata i mogući specijalni sporazumi kojima se može samo poboljšati položaj garantovan navedenom konvencijom. U smislu člana 3. Ženevske konvencije (IV), koji je zajednički za Ženevske konvencije (I-IV), u slučaju oružanog sukoba koji nema karakter međunarodnog oružanog sukoba i koji izbije na teritoriji jedne od strana ugovornica (unutrašnji, nemeđudržavni sukob), **svaka od strana u sukobu biće dužna da primjenjuje bar sljedeće odredbe:**

1) Prema licima koja ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima, podrazumijevajući tu i pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i lica onesposobljena za brobu uslijed bolesti, rana, lišenja slobode, ili iz kojeg bilo drugog uzroka, postupaće se u svakoj prilici čovječno, bez ikakve nepovoljne diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, vjeri ili ubjeđenju, polu, rođenju ili imovnom stanju, ili bilo kome drugom sličnom mjerilu.

U tome cilju, zabranjeni su i zabranjuju se, u svako doba i na svakom mjestu, prema gore navedenim licima, slijedeći postupci:

* povrede koje se nanose životu ili tjelesnom integritetu, naročito sve vrste ubistva, osakaćenja, svireposti ili mučenja;

* uzimanje talaca;

* povrede ličnog dostojanstva, naročito uvredljivi i ponižavajući postupci;

* izricanje i izvršavanje kazni bez prethodnog suđenja od strane redovno ustanovljenog suda i proraćenog svim sudskim garantijama koje civilizovani narodi priznaju za neophodne.

2) Ranjenici i bolesnici biće prihvaćeni i njegovani.

Svaka nepristrasna humanitarna organizacija, kao što je Međunarodni komitet Crvenog krsta, može da ponudi svoje usluge stranama u sukobu.

Strane u sukobu će se truditi s druge strane, da stave na snagu putem posebnih sporazuma jedan dio ili i sve ostale odredbe ove Konvencije.

Primjena prethodnih odredaba neće imati uticaja na pravni položaj strana u sukobu.

Dakle, međunarodno pravo je odredilo minimalne pravne standarde koji se moraju primjenjivati prema zaštićenim licima. Inkrimacije određene u članu 173. KZ BiH potvrđuju da je zakonodavac obezbijedio zaštitu i propisao odgovarajuće sankcije za kršenje navedenih pravila, ali i proširio obim zaštićenih prava ne praveći razliku između međudržavnih i unutrašnjih oružanih sukoba, čime je obezbijedio potpuniju zaštitu svih lica koja uživaju zaštitu po Ženevskoj konvenciji (IV) i njenim protokolima. Pored toga, potpunija zaštita je postignuta i činjenicom da zakonodavac ne pravi razliku odnosno ne vrši klasifikaciju kršenja međunarodnog prava na teške povrede Ženevskih konvencija i na druge povrede Konvencije koje ne predstavljaju teške povrede. Navedena zaštita odnosno primjena pravila Ženevskih konvencija (I-IV) i Dopunskih protokola I-II odnosi se na sve oružane sukobe osim na situacije unutrašnjih nemira i zategnutosti, kao što su pobune, izolovani i sporadični akti nasilja i ostali akti slične prirode, jer to nisu oružani sukobi (v. član 1. stav 2. Dopunskog protokola II).

Radnje opisane u stavu 1. tačka a), b), c), d), e) i f) usmjerene su protiv osnovnih ljudskih prava i sloboda, elementarnih prava civilnog stanovništva (život, tjelesni integritet, zdravlje, sloboda, imovina i dr.). Dakle, Konvencijsku zaštitu prema odredbama satava 1. člana 173. KZ BiH uživa civilno stanovništvo. Pod izrazom **civilno stanovništvo** treba podrazumijevati cjelokupno neboraćko stanovništvo odnosno sva lica koja su civili, a koja se nalaze u zoni vojnih operacija ili na okupiranoj teritoriji kao i civili koji su internirani (**logori**, mjesta za interniranje-v. član 83. Ženevske konvencije IV) ili upućeni na prinudan boravak u smislu člana 41. Ženevske konvencije (IV). **Civil** je svako lice koje nije pripadnik oružanih snaga u smislu člana 4. A (1), (2), (3) i (6) Ženevske konvencije (III) o postupanju sa ratnim zarobljenicima, niti ima **status borca** u smislu člana 43. Dopunskog protokola I. Prisustvo među civilnim stanovništvom lica koji su pripadnici oružanih snaga ili imaju status borca jedne od strana u sukobu ne lišava stanovništvo njegovog civilnog karaktera, niti međunarodnopravne zaštite (v. član 50. Dopunskog protokola I). Dakle, zaštita stanovništva od izvjesnih posledica rata je opšta, jer se odnosi na cjelokupno stanovništvo zemalja u sukobu, bez ikakve nepovoljne diskriminacije s obzirom na rasu, narodnost, vjeru ili politička ubjeđenja. Ipak, zaštita civilnog stanovništva nije apsolutna. Naime, ako određeno lice zaštićeno Konvencijom preduzima djelatnost štetnu po bezbjednost države neće se moći pozivati na prava i povlastice koje pruža Konvencija. Ista pravila se primjenjuju prema špijunima ili saboterima, s tim da se sa takvim licima mora postupati čovječno i s obzirom na bezbjednost države što prije priznati uživanje svih prava i povlastica koja imaju zaštićena lica (v. član 5. Ženevske konvencije IV).

U svakom konkretnom slučaju, pored ostalog, mora se imati u vidu da **pojedine kategorije civila** uživaju posebnu zaštitu. Takve privilegije, između ostalih, uživaju **žene, djeca i novinari**. Žene su posebno zaštićene protiv svakog napada na njihovu čast, a naročito protiv silovanja, prinudne prostitucije i svakog drugog oblika nadoličnog napada. Trudnice i majke sa djecom imaju najveći prioritet kod razmatranja njihovih slučajeva. Prema djeci se mora postupati s posebnim obzirima i pripada im posebna zaštita, bez obzira na to da li su ili nisu ratni zarobljenici (v. čl. 24. i 27. Ženevske konvencije (IV) i čl. 76. i 77. Dopunskog protokola I). Novinari angažovani u opasnim profesionalnim misijama u područjima oružanog sukoba smatraju se civilima zbog čega

ulaze u kategoriju zaštićenih lica po međunarodnom pravu pod uslovom da ne preduzimaju nikakvu aktivnost koja bi naškodila njihovom statusu civila (v. član 79. Dopunskog protokola I).

Radnje izvršenja su taksativno navedene i raznovrsne su po svom karakteru. Prije svega one su usmjerene protiv pojedinca kao pripadnika civilnog stanovništva kao npr.: ubijanje, nanošenje snažnog tjelesnog ili duševnog bola, teško tjelesno povređivanje ili teško narušenje zdravlja, mučenje, silovanje, protivzakonito zatvaranje, biološki, medicinski ili drugi slični eksperimenti i dr.; zatim radnje koje su uperene protiv civilnog stanovništva u cjelini: mjere zastrašivanja i terora, kolektivno kažnjavanje, odvođenje u koncentracione logore, konfiskacija imovine, izgladnjivanje stanovništva, protivzakonito izdavanje novca i sl. Kod pojedinih radnji izvršenja u članu 173. stav. 1. tač. c) i f) protivpravnost odnosno protivzakonitost (protivpravno odvođenje u koncentracione logore, protivzakonito zatvaranje, protivpravno uništavanje ili prisvajanje imovine, nezakonite kontribucije i rekvizicije i protivzakonito izdavanje novca) čine zakonska obilježja odnosno bitne elemente krivičnih djela. To znači da su navedene radnje samo u tačno određenim slučajevima zabranjene, pa intelektualni elemenat umišljaja izvršioca mora mora da obuhvata i svijest da su preduzete radnje protivpravne odnosno protivzakonite.

Za ovo krivično djelo i ostale ratne zločine može se reći da predstavljaju ratni zločin u užem smislu jer se radnja izvršenja preduzima van vojnih operacija u okviru rata ili oružanog sukoba i ovdje se krše opšti principi humanosti odnosno pravila međunarodnog prava propisana u Ženevskim konvencijama I-IV i njihovim Dopunskim protokolima I-II.¹⁵

Na drugoj strani, ratni zločini u širem smislu vrše se u toku i za vrijeme vojnih operacija i predstavljaju kršenje pravila ratovanja i običaja rata (npr. krivično djelo povrede zakona ili običaja rata uz člana 179. KZ BiH). S obzirom na svoju prirodu rat i oružani sukob su nehumani, ali se zabranom određenih vojnih aktivnosti i propisivanjem krivičnih djela zbog nepoštovanja predviđenih zabrana želi spriječiti pretjerana nehumanost, svirepost i podmuklost u izvođenju vojnih operacija.¹⁶

Radnje izvršenja u stavu 1. člana 173. KZ BiH alternativno su propisane pa je za postojanje krivičnog djela dovoljno preduzeti samo jednu od navedenih radnji. Međutim, izvršenjem svih ili više zabranjenih radnji ne konstituise se sticaj krivičnih djela, već se radi samo o jednom krivičnom djelu s obzirom da je sticaj prividan po osnovu alternativiteta.

Radnja izvršenja propisana u stavu 2. člana 173. KZ BiH je usmjerena na tri posebna zaštitna objekta:

napad na objekte posebno zaštićene međunarodnim pravom ili opšteopasne objekte i postrojenja kao što su brane, nasipi i nuklearne elektrane;

napad bez izbora cilja na civilne objekte koji su pod posebnom zaštitom međunarodnog prava, nebranjena mjesta i demilitarizovane zone;

dugotrajno oštećenje prirodnog okoliša velikih srazmjera, koje može da šteti zdravlju ili opstanku stanovništva.

Kada je u pitanju zaštita od **napada na objekte posebno zaštićene međunarodnim pravom** odnosno zaštita civilnog stanovništva i civilnih objekata osnovna pravila u međunarodnom pravu prave razliku između civilnih objekata i vojnih objekata iz čega slijedi da vojne operacije mogu biti usmjerene samo protiv vojnih objekata (v. čl. 48. Dopunskog protokola I). Međunarodno pravo, štiteći objekte neophodne da bi civilno stanovništvo opstalo, zabranjuje napad i uništenje ili učiniti nekorisnim objekte

neophodne da civilno stanovništvo preživi, kao npr. instalacije za vodu za piće, postrojenja za navodnjavanje, poljoprivredne oblasti za proizvodnju hrane, zalihe i rezerve neophodne da bi civilno stanovništvo preživjelo i dr. Navedene radnje moraju biti preduzete sa izričitom namjerom da se civilno stanovništvo liši vrijednosti koju ti objekti imaju za njihov opstanak, bez obzira da li je motiv iznurivanje stanovništava glađu, njegovo iseljenje ili neki drugi motiv.

Građanske bolnice takođe ulaze u kategoriju zaštićenih objekata pa ne mogu, ni u kome slučaju, biti predmet napada. Vojni objekti moraju biti udaljeni i najvećoj mogućoj mjeri s obzirom na opasnost koju za bolnice predstavlja njihova blizina. Zaštita koju uživaju bolnice može da prestane ako se, pored humanitarnih, upotrijebe i u vršenje radnji štetnih po neprijatelja. Liječenje ranjenih i bolesnih vojnika ne smatra se štetnom radnjom. Uslov za prestanak zaštite građanske bolnice je prethodno upućivanje obavezne opomene i ostavljanje razumnog roka da se štetne radnje otklone (v. član 19. Ženevske konvencije IV).

U okviru zaštite od napada na objekte zaštićene međunarodnim pravom posebnu zaštitu uživaju građevine ili instalacije koje sadrže opasne sile to jest brane, nasipi i nuklearne elektrane za proizvodnju energije koji su po svojim svojstvima i namjeni **opšteopasni objekti i postrojenja**. Međutim, posebna zaštita od napada na brane ili nasipe po međunarodnom pravu može da prestane ukoliko se navedeni opšteopasni objekti koriste za neku drugu a ne svoju normalnu namjenu i na taj način predstavljaju neposrednu podršku vojnim operacijama tako da je napad jedini mogući način da se spriječi takva podrška. Takođe, nuklearne centrale za proizvodnju električne energije mogu biti predmet napada ako predstavljaju redovnu, značajnu i neposrednu podršku vojnim operacijama i ako je napad jedini mogući način da se spriječi takva podrška. No, brane, nasipi i nuklearne električne centrale ne smiju biti objekti napada čak ni ako su to vojni objekti, ukoliko takav napad može prouzrokovati oslobađanje opasnih sila i time velike gubitke među civilnim stanovništvom (v. član 14. Dopunskog protokola II). Drugi vojni objekti locirani kod navedenih objekata ili u njihovoj blizini mogu biti predmet napada pod istim uslovima kao i brane, nasipi ili nuklearne centrale. Međutim, u svim navedenim situacijama civilno stanovništvo i pojedini civili uživaju svu zaštitu po međunarodnom pravu uključujući i posebne mjere predostrožnosti pri napadu na vojne objekte i sprovođenju vojnih operacija (v. član 56. i 57. Dopunskog protokola I).

Napadi bez izbora cilja su u svakom konkretnom slučaju napadi čija je priroda da pogađaju vojne objekte i civile i civilne objekte bez razlikovanja kao npr.: bombardovanje niza različitih vojnih objekata u nekom gradu, selu ili drugoj zoni koja sadrži sličnu koncentraciju civila i civilnih objekata koji se tretiraju kao jedan vojni objekat; napad od kojeg se može očekivati da će izazvati usputne gubitke civilnih života, povrede civila, štete na civilnim objektima ili kombinaciju ovih dejstava, koja bi bila nesrazmjerno velika u odnosu na konkretnu i neposrednu vojnu prednost koja se predviđa. Prisustvo ili pokreti civilnog stanovništva ili pojedinih civila neće se koristiti da se izvjesne tačke ili područja učine imunim od vojnih operacija, naročito ne kao pokušaj da se zaštite vojni objekti od napada ili da se štite, favorizuju ili otežaju vojne operacije (v. čl. 51. Dopunskog protokola I). **Civilni objekti** su svi objekti koji nisu vojni objekti, jer su napadi dozvoljeni i strogo ograničeni na vojne objekte. **Vojni objekti** su ograničeni na one koji po svojoj prirodi, lokaciji, namjeni ili korišćenju efikasno doprinose vojnoj akciji, i čije potpuno ili djelimično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija u uslovima koji vladaju u to vrijeme pružaju određenu vojnu prednost. U slučaju da postoji sumnja da li se neki objekat, koji je normalno namijenjen za civilne svrhe, kao što su hram, kuća ili druga prebivališta ili škola, koristi tako da daje efikasno doprinos vojnoj akciji, smatraće se da se ne koristi na taj način. Dakle, smatraće se civilnim objektom (v. član 52. Dopunskog

protokola I).

Nebranjeno mjesto je u međunarodnopravnom smislu svako naseljeno mjesto blizu ili u zoni dodira oružanih snaga koje je otvoreno za okupaciju od protivničke strane i pod uslovom da su svi borci, pokretno oružje i pokretna vojna oprema evakuisani; nepokretne vojne instalacije i ustanove se ne koriste za neprijateljstva; vlasti i stanovništvo ne smiju preduzimati nikakav neprijateljski akt i ne smiju se preduzimati nikakve akcije za podršku vojnim operacijama. Nebranjena mjesta mogu biti posebno označena i stranama u sukobu je zabranjeno da bilo kojim sredstvima napadaju nebranjena mjesta ukoliko ona ispunjavaju uslove predviđene u članu 59. Dopunskog protokola I.

Strane u sukobu mogu se sporazumom dogovoriti da se vojne operacije ne proširuju na zone koje imaju status **demilitarizovane zone**. Sporazum o ovim zonama mora biti izričit, a može biti zaključen i usmeno ili pismeno uz precizno definisanje granica demilitarizovane zone i pod uslovom da svi borci, pokretno oružje i pokretna vojna oprema budu evakuisani; nepokretne vojne instalacije ili ustanove ne smiju se koristiti za akte neprijateljstva; vlasti ili stanovništvo ne smiju preduzimati nikakav neprijateljski akt; svaka aktivnost vezana za vojne napade mora prestati. Ukoliko jedna od strana u sukobu učini materijalnu povredu u pogledu navedenih uslova ili demilitarizovanu zonu koristi za vođenje vojnih operacija, druga strana je oslobođena obaveza iz sporazuma kojim se zoni daje status demilitarizovane zone. To znači da zona gubi status demilitarizovane zone ali će uživati zaštitu određenu ostalim pravilima međunarodnog prava koja se primjenjuju u oružanom sukobu i odnosi se prije svega na zaštitu civilnog stanovništva (v. član 60. Dopunskog protokola I).

Pod izrazom **napadi** u međunarodnopravnom smislu podrazumijevaju se akti nasilja protiv protivnika, bilo da su ofanzivni ili defanzivni, a odnosi se na sve napade bez obzira na kojoj se teritoriji preduzimaju, uključujući i nacionalnu teritoriju koja je pod kontrolom protivničke strane. Odredbe Konvencijskog prava se primjenjuju na kopneno, vazdušno ili pomorsko ratovanje koje može pogoditi civilno stanovništvo, pojedince civile ili civilne objekte na kopnu (v. član 49. Dopunskog protokola I).

U ratu ili oružanom sukobu posebnu zaštitu uživa i **prirodna okolina** pa je zabranjeno **obimno, dugotrajno i ozbiljno oštećenje prirodne okoline**. Ova zabrana se prvenstveno odnosi na zabranu korištenja metoda i sredstava ratovanja i čiji je cilj ili od kojeg se može očekivati da prouzrokuje takvo oštećenje okoline koje će štetiti zdravlju ili opstanku stanovništva (v. član 55. Dopunskog protokola I). Zbog potpunijeg razumijevanja zaštite prirodne okoline treba imati u vidu i sadržaj Konvencije o zabrani vojnog ili bilo kakvog neprijateljskog korišćenja tehnika koje ugrožavaju životnu sredinu (Ženeva, 10. decembar 1976. godine). Sve države članice ove konvencije se obavezuju da se neće angažovati u vojnoj ili bilo kakvoj drugoj neprijateljskoj upotrebi tehnika modifikovanja životne sredine koje bi imale obuhvatne, dugotrajne ili ozbiljne posljedice u vidu destrukcije, oštećenja ili povrede neke druge države članice. Izraz **tehnik modifikovanja životne sredine** odnosi se na svaku tehniku koja je, kroz namjerno manipulisanje prirodnim procesima, usmjerena ka promjeni dinamike, sastava ili strukture Zemlje, uključujući njenu biosferu, litosferu, hidrosferu i atmosferu ili spoljni svemir. Pod pojmom **obuhvatan** podrazumijeva se područje od nekoliko stotina kvadratnih kilometara, pojam **dugotrajan** znači trajanje od nekoliko mjeseci, ili otprilike jednu sezonu, dok pojam **ozbiljan** obuhvata ozbiljno ili značajno prekidanje ili oštećivanje ljudskog života, prirodnih ili privrednih izvora ili drugih resursa. Pojave do kojih može doći na osnovu korišćenja tehnika modifikovanja životne sredine su: zemljotresi, cunami, poremećaj u ekološkoj ravnoteži nekog regiona, promjene

vremenskih prilika (npr. cikloni raznih vrsta i tornadske oluje), promjene u klimatskim prilikama, promjene kod okeanskih struja, promjene u stanju ozonskog sloja, i promjene u stanju jonosfere. Navedeni fenomeni, ako su uzrokovani nekom vojnom ili neprijateljskom upotrebom tehnike modifikovanja životne sredine rezultiraju ili se razumno može očekivati da će rezultirati u široko rasprostranjenoj, drugotrajnoj ili ozbiljnoj destrukciji, šteti ili povredi (v. član I i II navedene Konvencije, te član I i II Aneksa Konvencije o zabrani vojnog ili bilo kakvog neprijateljskog korišćenja tehnika koji ugrožavaju životnu sredinu).

Pravila međunarodnog prava u stavu 3. člana 173. KZ BiH zabranjuju da okupator naredi ili učini **preseljenje dijelova civilnog stanovništva svoje pripadnosti** na okupiranu teritoriju i na taj način promijeni demografsku sliku okupirane teritorije. U tom smislu odredbe člana 49. stav 5. Ženevske konvencije (IV) i člana 85. stava 4. (a) Dopunskog protokola I izričito zabranjuju prinudna preseljenja, masovna ili pojedinačna preseljenja zaštićenih lica izvan okupirane teritorije, kao i premiještanje dijelova sopstvenog stanovništva od strane okupacione sile na teritoriju koju ona okupira. Izuzetak za pristupanje potpunoj ili djelimičnoj evakuaciji mogu predstavljati samo bezbjednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi pod uslovima iz člana 49. Ženevske konvencije (IV).

Krivična odgovornost i nezastarivost krivičnog gonjenja i izvršenja kazne

Krivičnu odgovornost čine dva subjektivna elementa koji *tempore criminis* karakterišu učinioca, a to su njegovo psihičko stanje (uračunljivost) i psihički odnos prema krivičnom djelu (vinost ili krivica).¹⁷ Psihičko stanje je pretpostavka vinosti i ono se najčešće pretpostavlja, dok se krivica mora utvrditi i dokazati u svakom konkretnom slučaju. Umišljaj je najčešći oblik vinosti, a kod krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz član 173. KZ BiH i jedini oblik vinosti. Svijest o bitnim elementima djela odnosno intelektualna komponenta ne obuhvata i svijest da izvršenjem neke od alternativnih radnji izvršenja izvršilac zna da krši pravila međunarodnog prava. Kršenje pravila međunarodnog prava kod ovog krivičnog djela predstavlja objektivni uslov inkriminacije odnosno objektivni uslov kažnjivosti.¹⁸ Ako je neka radnja izvršenja preduzeta i posledica nastupila, a preduzete radnje ne predstavljaju kršenje pravila međunarodnog prava, neće postojati krivično djelo iz člana 173. KZ BiH i izvršilac ne može biti oglašen krivim za ovo krivično djelo, niti mu se može izreći krivičnopravna sankcija (objektivni uslov inkriminacije odnosno kažnjivosti). Dakle, izostanak kršenja pravila međunarodnog prava isključuju mogućnost postojanja onih krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom kod kojih je kršenje pravila međunarodnog prava predviđeno kao dodatni, objektivni uslov inkriminacije. Međutim, u takvom slučaju može se raditi o krivičnim djelima čije se postojanje ne zasniva na pomenutom objektivnom uslovu inkriminacije (npr.: ubistvo iz člana 148., teška tjelesna povreda iz člana 156., silovanje iz člana 193., protivpravno lišenje slobode iz člana 166., nedozvoljeno presađivanje dijelova čovječijeg tijela iz člana 217., izazivanje opšte opasnosti iz člana 402., oštećenje brana i vodoprivrednih objekata iz člana 406. Krivičnog zakona Republike Srpske i dr.). Direktni umišljaj je u pravilu teži oblik vinosti od eventualnog umišljaja sa aspekta stepena krivične odgovornosti u smislu opštih pravila za odmjeravanje kazne iz člana 48. stav 1. KZ BiH. U konkretnom slučaju, direktni umišljaj kao oblik vinosti neophodan je kod izvršenja krivičnog djela iz člana 173. stav 1. tač. c) KZ BiH, jer to proizlazi iz samog zakonskog opisa djela: **namjerno** nanošenje licu snažnog tjelesnog ili duševnog bola ili patnje (mučenje). Isto tako, napad na objekte zaštićene međunarodnim pravom kao što su instalacije za vodu za piće, postrojenja za navodnjavanje, poljoprivredne oblasti za proizvodnju hrane, zalihe i rezerve neophodne da bi civilno stanovništvo preživjelo mora biti preduzet **sa izričitom**

namjerom da se civilno stanovništvo liši vrijednosti koju ti objekti imaju za njihov opstanak (v. član 54. stav 2. Dopunskog protokola I). Dakle, direktan umišljaj je prisutan i prilikom izvršenja radnji predviđenih u članu 173. stav 1. tač. f), (izgladnjivanje stanovništva) i stav 2. tač. a), (napad na objekte posebno zaštićene međunarodnim pravom) KZ BiH. Na drugoj strani, eventualni umišljaj ne znači uvijek blaži oblik vinosti imajući u vidu da ga često prati bezobzirnost, ravnodušnost ili bezosjećajnost¹⁹ kao npr. prilikom napada bez izbora cilja kojim se povređuje civilno stanovništvo iz člana 173. stav 1. tač. b) KZ BiH.

Prama članu IV **Konvencije o nezastarijevanju ratnih zločina protiv čovječnosti** (Njujork, 26. novembar 1968. godine) Bosna i Hercegovina je kao država članica ove konvencije obavezna da obezbijedi da se zakonske i druge odredbe o zastarijevanju ne odnose na gonjenje i kažnjavanje ratnih zločina. S toga je članom 19. KZ BiH propisano da krivično gonjenje i izvršenje kazne ne zastarijeva za krivična djela genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina.

Na kraju, valja ponoviti da o suzbijanju povreda Konvencija i protokola koje predstavljaju kršenje pravila međunarodnog prava u krivičnopravnom smislu, za potrebe krivičnog djela iz člana 173. KZ BiH najznačajnije su odredbe **Ženevske konvencije (IV) o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata i Dopunski protokoli I i II**, a posebno član 3., dio II-Opšta zaštita stanovništva protiv izvjesnih posledica rata, dio III-odjeljak-III-Okupirane teritorije i odjeljak IV-glava II-Mjesta interniranja iz Ženevske konvencije (IV), kao i članovi 11., 75. i 85. Dopunskog protokola I, te članovi 4. i 5. Dopunskog protokola II.

Zaključak

Krivično djelo ratni zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 173. KZ BiH ulazi u ratne zločine prema klasifikaciji međunarodnih krivičnih djela koju je usvojio Statut Međunarodnog vojnog suda i Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda, dok prema unutrašnjoj sistematici krivičnih djela pripada grupi krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom iz glave XVII KZ BiH. Izvršilac krivičnog djela može biti svako lice, bez obzira na svojstvo ili državljanstvo, a najčešće se radi o licima koja neposredno učestvuju u vojnim operacijama. Bitna obilježja krivičnog djela, prvenstveno raznovrsne radnje izvršenja, potvrđuju da je zakonodavac obezbijedio zaštitu vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom u punom obimu. Upravo iz navedenih razloga u okviru ratnog zločina protiv civilnog stanovništva nije izvršena podjela oružanih sukoba na međunarodne i unutrašnje oružane sukobe, niti je izvršena klasifikacija kršenja međunarodnog prava na teške povrede Ženevskih konvencija i na ostale povrede koje ne predstavljaju teške povrede. S toga, zaštićena lica uživaju sva prava i povlastice koja im garantuje međunarodno pravo u svim oružanim sukobima osim u situacijama unutrašnjih nemira i zategnutosti. Posebno je istaknut problem zaštite prirodne okoline čije dugotrajno oštećenje direktno utiče na zdravlje i biološki opstanak stanovništva odnosno čovječanstva, a u okviru njega i zastrašujuće posledice mogućih upotreba tehnika modifikovanja životne sredine.

Umišljaj je jedini oblik vinosti potreban za krivičnu odgovornost izvršilaca krivičnog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. Svijest izvršioca odnosno njegova intelektualna komponenta ne obuhvata objektivni uslov inkriminacije tj. kršenje pravila međunarodnog prava, ali se nedvosmisleno mora utvrditi da radnje preduzete od strane izvršioca objektivno predstavljaju kršenje pravila međunarodnog prava.

Nezamislivo je suštinsko razumijevanje osnovnih karakteristika ovog krivičnog djela bez potpunog poznavanja sadržaja međunarodnih konvencija. Poznavanje pravila međunarodnog prava stvara preduslove za pravilno tumačenje bitnih, zakonskih obilježja

ovog krivičnog djela i rješavanje pravnih pitanja u svakom konkretnom slučaju: da li su radnje izvršenja preduzete prema licima i objektima koji uživaju međunarodnopravnu zaštitu odnosno da li je došlo do kršenja pravila međunarodnog prava ili ne.

1 Krivični zakon Bosne i Hercegovine stupio je na snagu 01.03.2003. godine, a prečišćeni tekst zakona objavljen je u "Službenom glasniku BiH", br. 37/03 od 22.11.2003. godine, dok su izmjene i dopune istog zakona objavljene u "Službenim glasnicima BiH", br. 54/04 od 08.12.2004. godine i br. 61/04 od 29.12.2004. godine.

2 Detaljnije o Konvencijama navedenim u ovom radu i drugim aktima međunarodnog prava vidi: Vladimir Todorović, Međunarodni ugovori – Ratno pravo i bezbjednost, knjiga 3., tom I i II, "Službeni glasnik Beograd", 1999. godina.

3 Sami Akl: Stalni Međunarodni krivični sud iskustvo i nove perspektive, Međunarodni naučni skup "Primjena međunarodnog krivičnog prava u nacionalnim zakonodavstvima", Tara, 2005. godina, str. 85.

4 Detaljnije o ratnim zločinima vidi: Horvatić/Šeparović i suradnici, Kazneno pravo – posebni dio, Masmedia, Zagreb, 1999. godina, str. 150 – 164.

5 Grupa autora, Komentar KZ SFRJ, Savremena administracija, Beograd, 1978. godina, str. 493 – 501.

6 Dr Ljubiša Lazarević, Krivični zakon SRJ sa kraćim komentarom, Savremena administracija, Beograd, 1999. godina, str. 301 – 303.

7 Dr Dragoljub R. Atanacković, Krivično pravo – posebni dio, Privredna štampa, Beograd, 1979. godina, str. 53 – 67.

8 Horvatić/Šeparović i dr Ljubiša Lazarević, ibidem.

9 Horvatić/Šeparović, ibidem.

10 Dr Ljubiša Lazarević i Grupa autora, Komentar KZ SFRJ, ibidem.

11 John E. Ackerman i Eugene O'Sullivan: Praksa i procedura međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, Müller, Sarajevo 2002. godina, str. 13.

12 John E. Ackerman i Eugene O'Sullivan, ibid., str. 24. i 25.

13 Grupa autora, Komentar KZ SFRJ, ibidem.

14 Prof. Dr Miloš Babić et al.: Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, Sarajevo, 2005. godina, str. 124.

15 Dr Dragoljub R. Atanacković, ibidem.

16 Dr Dragoljub R. Atanacković, ibidem.

17 Prof. dr. Miloš Babić, ibid., str. 204.

18 Detaljnije o objektivnom uslovu inkriminacije vidi: Dr Franjo Bačić, Kazneno pravo – opći dio, Informator, Zagreb, 1998. godina, str. 108.

19 Dr Franjo Bačić, ibid., str. 240.

Napomena: Rad je objavljen u časopisu "Pravna riječ", broj 4/2005, Banja Luka